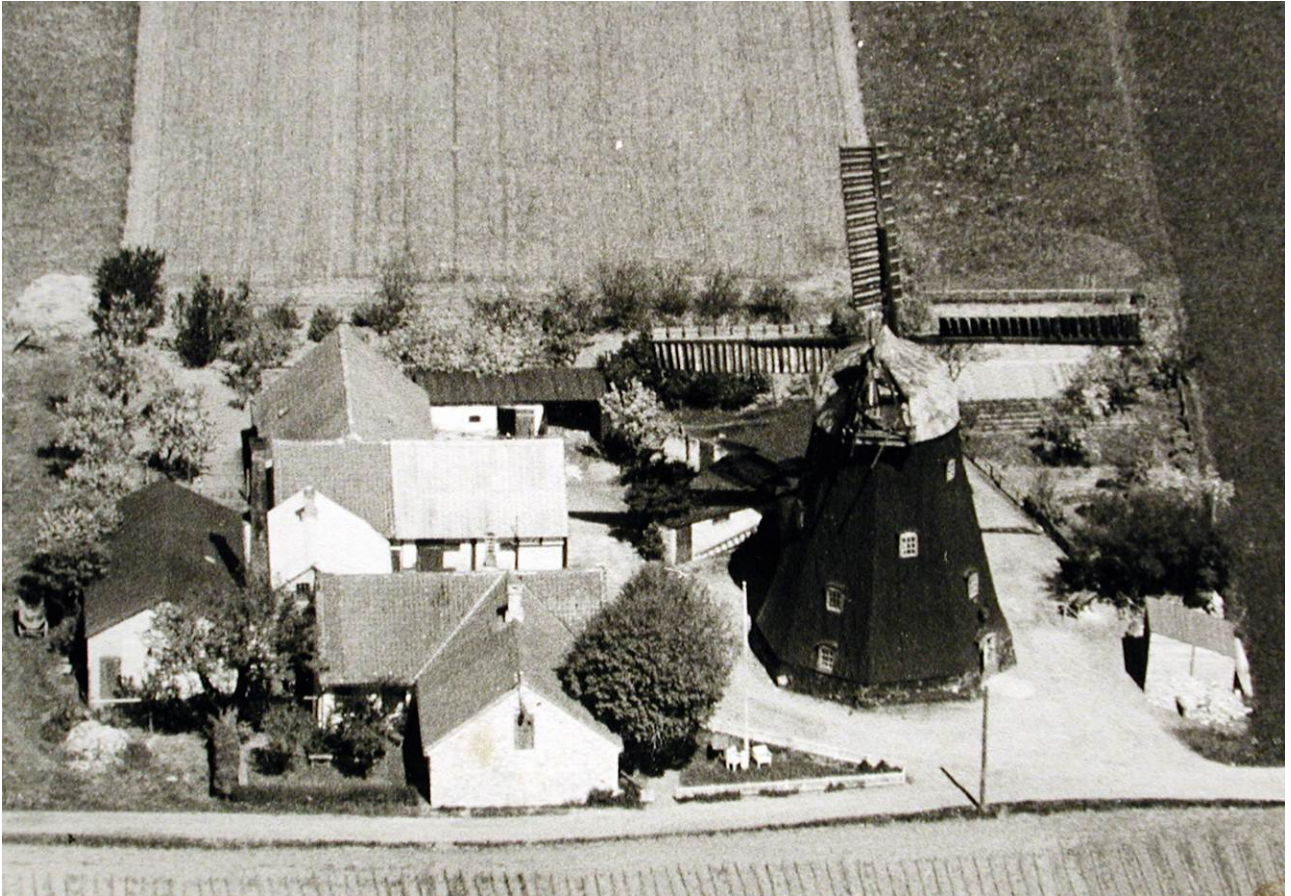

SVANEMØLLEN

Svaneke

Svanemøllen 1947

Historie

*Møllen og dens ændring gennem tiderne
Og om dens fremtid.*

NIELS-HOLGER LARSEN
2012

Svanemøllen 2009

Indledning.

Bornholm har skønsmæssigt haft hen ved 30 hollandske møller bygget af træ. Dertil kommer en næsten lige så stor mængde murede hollandske møller.

I dag er bevaret 4 hollandske træmøller og 7 murede. Af træmøllerne er kun en fredet, nemlig Svanemøllen. Og det er ikke uden grund at ing. Anders Jespersen i 1958 udvalgt Svanemøllen blandt de højst prioriterede, efter hans undersøgelser i årene forinden, som et oplæg til fredning af møller på Bornholm.

Svanemøllen er ubetinget den mest gedigne af træmøllerne, velbygget og veludstyret og tillige godt bevaret. Det er interessant, at en af de 4 andre træmøller, Kuremøllen i Østermarie, er bygget af samme møllebygger som Svanemøllen.

Der hæfter sig en spændende og veldokumenteret historie til Svanemøllens "fødsel", og vi kender forholdsvis godt til dens "liv" gennem tiden. Dette er meget vigtigt ved et fredet objekt, og vigtigt ved restaureringer, som bør foretages så korrekt som muligt. I møllerne er der i langt de fleste tilfælde ikke hensyn at tage til "moderne tiders krav" og for Svanemøllens vedkommende vil det næppe komme på tale at møllen vil komme til at fungere igen, men det skal ikke udelukkes. Derfor må en restaurering ikke blokere for denne mulighed, og den konstruktive og håndværksmæssige udførelse skal være af en sådan karakter at der kan "bygges videre" på det der udføres.

Siden møllen blev fredet i 1960 har der været udført flere store restaureringsarbejder, en spånudskiftning samt udskiftning af vindrosen 1966-67, en total fornyelse af hat og to vinger 1993-94, og endelig en gennemgribende istandsættelse af vindrosen 2001.

Nu kommer turen atter til en spånudskiftning, mindre end 40 år efter den sidste udskiftning, og det synes ikke rimeligt og rigtigt. Forklaringen er ikke entydig, men skyldes flere forhold, som er nærmere beskrevet i en redegørelse *Tilstand – beklædning, vinduer og døre. – Istandsættelse.*

Denne gang forsøges ikke at begå de samme "fejltrin".

Begyndelsen

6. oktober 1855 var 10 betydningsfulde og driftige borgere i Svaneke og Ibsker samlede og dannede med deres underskrift et interessentskab med det formål at opføre en Hollandsk Veiermølle.

I og ved Svaneke var der i forvejen fire stubmøller, som næppe alle har haft særlig stor kapacitet, og vi ved at enkelte var i ringe og nærmest ubrugelig stand. Kun Bech's stubmølle nord for byen var samtidigt i udvikling og forbedring, men man vidste uden tvivl, at den ikke ville kunne komme op på en kapacitet som en "moderne" hollandsk mølle, der efterhånden var kendt fra flere andre på Bornholm, og på Christiansø havde man haft en hollandsk mølle siden 1761.

Interessentskabet købte en grund på 3.000 kvadratalen i byen nordvestre udkant, ikke langt fra de tre nordre stubmøller.

Man fik en møllebygger Christian Sommer fra Rønne til at bygge møllen, og i 1856 takseredes møllen, som endnu ikke er færdig. Hatten med ås, uden vinger, og hathjul er færdig, skroget er beklædt med brædder og delvis med egespånner. Indvendig er endnu ikke lofter og inventar. 1857 takseres møllen igen, og nu synes den at være i drift, og møllen beskrives at være "aldeles ny og aldeles proper stand". Der er 5 kværne, hvoraf de 3 er melkværne, 1 gryn- og skalkværn, en gryntromle og et sigteværk. Desuden takseres et nyopført trefags bindingsværkshus med kælder under 2 fag, indrettet til møllerbolig, som var møllebyggeren.

Der må have været problemer med møllen, blandt andet med skalkværnen. I 1861, hvor der nævnes en ny ejer H.A.Kofoed, er der en ny taksation, hvor møllen "befandtes i enhver henseende i aldeles simpel stand, og der i indeværende år blevet indlagt i samme en fuldstændig ny skalkværn, med nyt kar og ligeledes nyt underlag, hvilken kværn befandtes at være af større dimensioner end den tidligere fra første indlagte..."

Regnskab for den nye skalkværn findes opført i en regnskabsbog, den 22. januar 1861. Det skal bemærkes at møllebyggeren, som da fungerede som møller, ikke figurerer i regnskabet, men derimod en møllebygger Chr. Ipsen.

Christian Sommer har dog underskrevet Svanemøllens årsregnskab for 1860 den 23. januar 1861.

Til denne historie hører også, at Christian Sommer var startet for sig selv som møller og mølle ejer, idet han den 13. december 1860 købte en grund i Østermarie for der at bygge Kuremøllen, - men det er en anden historie.

Den ny ejer i 1861 af Svanemøllen, Hans Anker Kofoed var farfar til Svaneke- og Christiansøhistorikeren A.E. Kofed, og han har i Klippeøen januar 1964 skrevet om historien med Svanemøllen. A.E. Kofoed skriver, at møllebygger Christian Sommer havde købt en part af en af interessenterne. Sommer blev da ansat som bestyrer af Svanemøllen, indtil H.A. Kofoed, - eller rettere hans kone, hans manden var på søen - købte Svanemøllen. .

I brandtaksationer frem til 1877 kan møllejendommen følges, idet der er foretaget forskellige udvidelser og forbedringer.

Om møllen nævnes i 1877, at der er anskaffet 2 franske flintekværne, men det øvrige uforandret.

H. A. Kofoed søn, som også hed Hans Anker overtog møllen efter faderen død 1885.

I sønnens ejerperiode frem til 1920 skete der en del ved møllen. 1895 etableredes bageri, og senere blev møllen forsynet med vindrose for selvkrøjnning, samt selvsvikker på vingerne. Også motor blev installeret i et lille motorhus nordøst for møllen. Under anden verdenskrig (1914-1918) leverede møllen endda elektricitet til Svaneke.

1920 overtog Chr. M. Frederiksen møllen, bageri og bolig.

*Det ældst kendte foto af Svanemøllen.
(Kaare Rasmussen, Bornholms
Museum)*

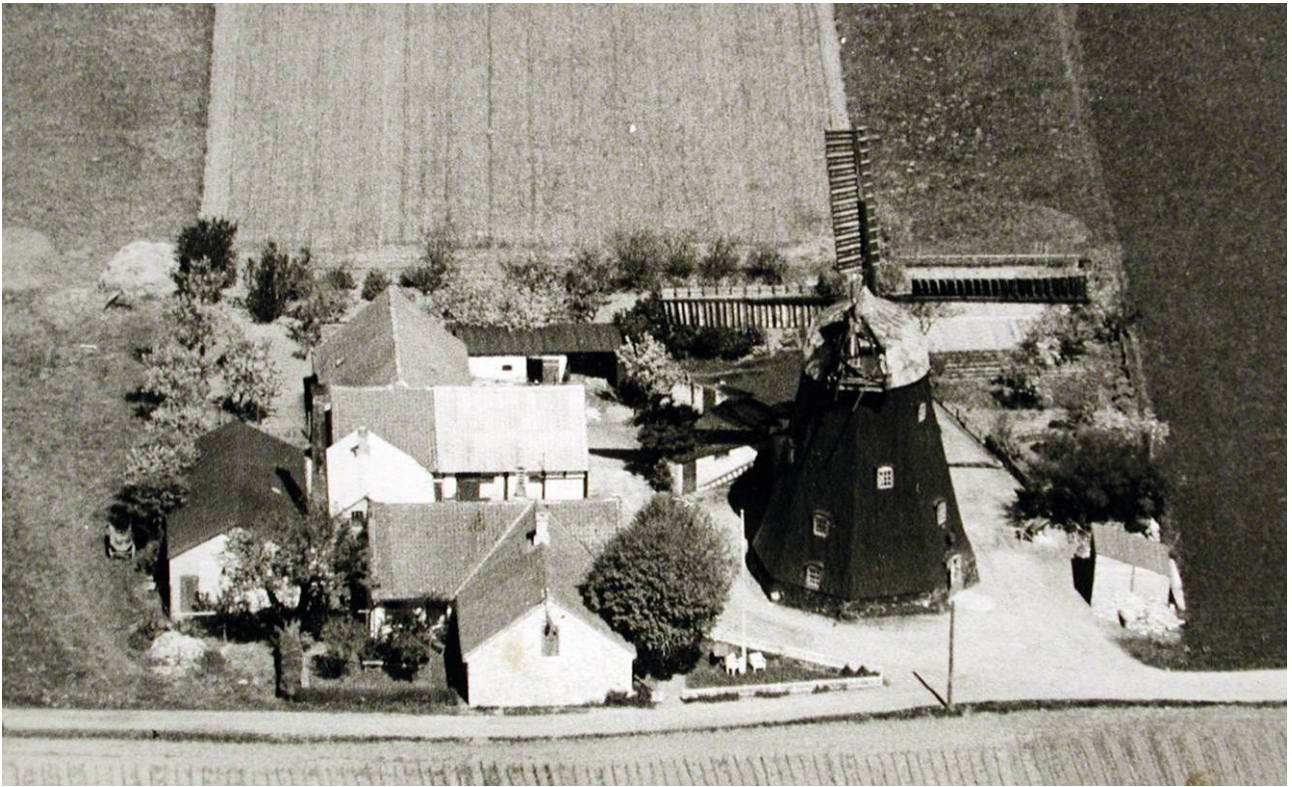
*Det er formentlig taget omkring 1922,
hvor bagermester Frederiksen
overtog møllen. Til højre bag møllen
ses det lille motorhus. Det er, efter et
nyere foto at dømme, senere blevet
afløst af et større.*

*Møllesiderne er blevet papklædt, med
der er endnu nogle mindre arealer
med spån.*

*Foto 1936. Da møllen stadig
var i funktion.*

*Dengang var der en 35 HK
B&W diesel motor, og
vingefanget var opgivet til 36
alen.*

Luftfoto 1947

1957. A. Jespersen – Møllen var da ude af drift.

Det er uvist, hvornår mølledriften sluttede, men 1958 skulle møllen sælges til nedrivning.

Byforeningen Svaneke's Venner lånte 3000 kr. i sparekassen og erhvervede møllen for at redde den. Møllen blev udstykket fra hele møllerejendommen med bageri.

1966-67 havde byforeningen samlet så mange midler sammen, at møllens papbeklædning, som efterhånden var meget utæt, kunne fjernes og møllen fik nye spåner på hat og møllekroppen, og vindrosen blev fornyet.

Foto 1972, nogle år efter der var kommet nye spåner på hele møllen.

1993-94 var det nødvendigt at forny hatten helt, og desuden to vinger. Arbejdet blev udført af Møllebygger John Jensen, Odsherred, og firmaet Henning Johansens Byggeforretning, Rønne. Fra daværende Skov- og Naturstyrelse blev der ydet ca. 50 % tilskud, resten skaffedes fra fonde. Arkitekt Niels-Holger Larsen, Rønne stod for projekt og tilsyn.

1994. Hatten er løftet på plads og vingerne er ved at blive monteret af firmaet Poul Larsen store gule kran.

Den nye hat og den gamle vindrose fra 1967 ville ikke rigtig arbejde sammen, og efter flere forgæves forsøg på at rette vindrosen op havarede den i orkan og efterfølgende storme.

I 2001 lykkedes det at skaffe midler, igen med stort tilskud fra Skov- og Naturstyrelsen, til at give vindrosemekanismen en hovedreparation og forny selve vindrosebladene. Desuden blev vindrorestativet rettet op.

18. december 2001 slippes vindrosen løs af Byforeningen Svaneke's Venners formand Jørgen Badsted og "møllepasseren" Knud Henrik Kofoed.

Firmaet Brødrene Anker, Hasle havde stået for smedearbejde, og Tømrermester Henrik Larsen (i dag Bechs`Byggeforretning) for vindrose og opretning af vindrorestativ. Møllebygger John Jensen og arkitekt Niels-Holger Larsen stod for projekt og tilsyn.

Smøringssystemet blev forbedret, så det nu er lettere og mindre farligt at smøre møllen, idet den kan smøres indefra gennem rørsystemer. Kun en sjælden gang skal lejerne øverst tilses.

Møllen smøres og tilses med passende mellemrum, og vindrosen har siden sin istandsættelse fungeret upåklageligt.

Næste projekt er udskiftning af spåner og istandsættelse af beklædning og vinduer og døre.

Hertil er der indkøbt egespåner, som er dyppet i trætjære, klar til at sætte op.

Marts 2010

2012

For at undgå mere vand indtrængen i hjørner, er disse blevet midlertidigt afdækket.

Niels-Holger Larsen

Denne rapport er udarbejdet for Kulturarvsstyrelsen i 2003, og ajourført marts 2012

Kilder

Materialet som har været anvendt findes både hos Byforeningen Svaneke's Venner og hos Bornholms Museum.

Følgende materiale er anvendt:

Litteratur:

Vindmøller på Bornholm, Rapport, bind 4. 97 sider med illustrationer.

Anders Jespersen, Virum 1958.

I mange år et af "hovedværkerne" om de bornholmske vand- og vindmøller. En systematisk analyse med det formål at udpege fredningsemner.

Svanemøllen DK20 032 blev besigtiget 4. juni 1956. Den er beskrevet på side 68. Der blev taget en del fotos til rapporten, disse findes på Bornholms Museum arkiv over møller.

Kilder til Svaneke's Bygningshistorie, Nationalmuseet 1969. 684 sider.

En meget stor samling udskrifter af især brandtaksationer. En meget væsentlig kildesamling til Svaneke's bygninger 1761 til 1867. Stubmøllen og møllerboliger nævnes under Ndr. Strandvej nr. 9. side 272 ff.

Vindmøller før og nu, Bornholm

Vilhelm Kjølby, Bornholms Tidende 1978. 176 sider.

Et andet "hovedværk" om møllerne på Bornholm. Stubmøllen beskrives på side 110 ff.

Svaneke, guide til byens historie.

Robert Egevang og Flemming Larsen, Byforeningen Svaneke's Venner 1993. 103 sider.

En beskrivelse af Svaneke og dens bygninger. Stubmøllen omtales på side 75.

Danske Møller, Erhvervsforlaget, København 1934

Et stort værk med omtale af alle danske møller. Svanemøllen er omtalt side 297.

Notater i Byforeningen Svaneke's Venners arkiv.

Avisudklip og andre notater om Svanemøllen

Regnskab over Svanemøllens (- og Kuremøllens) opførelse 1857-61.

Kopi (hos Bornholms Museum) af protokol, som i original findes hos møller og bagermester Christian Sommer, Kuremøllen i Østermarie.

Fotografier

Fotografier i arkiverne på Bornholms Museum og Byforeningen Svaneke's Venner. Der udveksles jævnligt kopier, således at de samme fotografier som hovedregel vil findes begge steder.

Ved denne undersøgelse er der afleveret digitale kopier til Svaneke's arkiv.

En stor gruppe fotos stammer fra A. Jespersens registrering 1956. En meget god kilde til især møllens indre.

Desuden er der fra perioden 1987 og frem til i dag taget en del fotos af Niels-Holger Larsen i forbindelser med eftersyn og undersøgelser og restaureringer blandt andet til denne undersøgelse.